

A-43567,,

Rahva arstiteaduse korjamise kava.

„Eesti Üliõpilaste Seltsi“ Arstiteaduse Osakonna toimetus.

Eesti Rahva Muuseumi väljaanne № 17.

Tartus, 1921.

A

J. Mällo trükk, Tartus.

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

126368

Käesolevaga on kavatsetud alus panna ühele vanarahva tarkuse osa üleüldisele kogumisele ja sellega ühes ka hävinemisest päästmisele, mis on paratamatu uute põlvete kerkimisel ja hariduse edasitugimisel.

Mõeldud on koguda nimelt vanarahva arstimise tarkust. Vanad kombesid vähenevad iga päevaga ja sellega kaovad ka tundemärgid sellest tarkusest ja vaimust, mille oli loonud meie rahvas ise oma kogemuste piirides, ilma temale võõra teaduseta. Kokkukogutult pakuks materjal meile kaunikese pildi rahva vaimuteravusest ja materjali läbitöötamisel võidakas kindlaks teha mõndagi tabatud tõtt, millel ka oma tähtsus ei puudu teaduslike uurimiste kõrval.

Töö on liiga laialine seks, et kõike päästa jõuda, peab siis ka kõik saadaval olevad kohased jõud ära kasutama. Kõige pealt on kutsutud osa võtma kõik arstid ja apteekrid, kellel sel alal juba suuremad kogemused. Õpetajad kogudustes ja kooliõpetajad teavad paljugi üles tähendada, mida teised ei tea, ning mida veel teada pole, võivad teada saada, — ei puudu ju neil mitte ümbruskonna rahva usaldus.

Üli- ja teiste koolide õpilased liiguvad palju, näevad ja kuulevad samuti palju. Midagi ärgu unusta-

tagu üles kirjutamast, järele pärimast, uurimast!... Tähendatagu üles, mis ise ja oma pere teab, päritagu ümbruses järele kõikide käest, kes seda teada võiksid; ärgu jäetagu üheltki vanemalt inimeselt oma ümbruses teateid pärimast, sest võõrale ei ole need teated kättesaadavad, kuna see teadus osalt kui pühaks peetud kombel võõra eest varjatakse, neid ei osata ega teata nii ruttu tähele panna. Sellepärast tehku igamees omas nurgas puhas töö.

Kui mõni tark või mõni nõid teada, teateid temalt aga millegi pärast ei saa, saadetagu ta aadress, sealjuures ärgu unustatagu isikut, tema ülevalpidamist ja ümbrust kirjeldamata.

Kui leiduvad arstimisse puutuvad vanad raamatud, ajakirjad ehk käsikirjad, palume neid kogusse saata. Kui nende eest tasu soovitakse, palume teatada töö pealkiri, vanadus ehk asjalik kirjeldus ja hind. Kui võimalik, saadetagu pildistused ja joonistused asjadest ja isikutest, kes arstivad, samuti kohtadest, kus arstimist toimetati, kohtade kirjeldused ja nende kohta olevad vanad jutud, ära tähendades, kas rahvasuust kuulnud ehk kirjanduses ilmunud, missuguses raamatus, ajakirjas, ajalehes ehk kust kuulnud.

Korjamine ise sünnib käesoleva kava järele, mida Eesti Rahva Muuseum Tartus otsekohe valmis on saatma nendele, kes seda veel saanud ei ole ja selleks soovi avaldavad. Igaüks asjast huvitatu on palutud teatama nende aadressid, kes valmis oleksid teateid koguma. Mida rohkem kogujaid, seda viljakam töö, seda selgem pilt meie rahva vaimuelust.

Korjaja pidagu silmas, et iga üksiku kirjeldatava haiguse kohta tuleb vastuseid anda kõigi kava II osas ülesloetud küsimiste peale. Kui iga haiguse kohta kõiki vastuseid ei leidu, kirjutatagu seegi üles, mis teada. Kui haigus mitmet moodi arstitav oli, tähendatagu üles kõik teatavad viisid, ära märkides, mil puhul missugune kõige parem pidi olema. Kui mõned haigused ühtemoodi arstitavad, märgitagu see ära. Kui teatakse kirjeldada haigusi, mitte aga nendele vastavat arstimist, ehk kui teatakse mõnda arstimiseviisi, ilma et teada oleks missuguse haiguse kohta — palutakse ikka kirja panna.

Kõik nimetused ja laused on palutud üles tähendada nii, nagu rahva suust kuulnud, ära tähendades, kas nimetus kohalikust murdest ja missugusest. Peale nimetuste ainsuse nimetava on soovitav anda veel ainsuse omastava (kelle? mille?) ja paljuse osastava (keda? mida?) lõpud.

Ärgu peljatagu tähendamast sõnu ja lauseid, mis harilikult kombeks on võetud loriiks ja roppuseks pidada. Rahvast peab nii kujutama, nagu ta on — värvimata ja varjamata.

Korjatud materjali palutakse ära saata jao kaupa Eesti Rahva Muuseumile Tartus, ilma et ootama jäädaks suure hulga kogunemist. Täiendused eelmistele saadetustele on igal ajal oodatud, milleks kavad korjajaile alaliseks kätte jäävad.

Kellel juba olemas mingisugune kogu, saatku see ära. Kui keegi tasu eest soovib oma kogusid tarvitada anda, siis teatagu sellest.

Seda kava Teile läkitades palume Teid lahkelt teadete kogumist oma peale võtta.

Eesti Üliõpilaste Seltsi
Arstiteaduse Osakond.

I.

Sünnitused.

Raskejalgsus, kuidas raskejalgne elama pidi, mida tegema, sööma; mida ei tohtinud teha, süüa? Kuidas pidid teised tema vastu olema?

Kas ja kes andis sünnitusabi (ema, sugulane, ämma-emand)? Kus kohal anti sünnitusabi (saunas, tares, parsil, õues, kambris)? Kuidas abi anti (voodis, õlgedel maas lamades, istukili, püsti, selili, rippudes, nõörist hoides, läkastust sünnitades, millega, kuidas)? Kuidas päramised (viimased) välja said (nabavarrest sikutades, pigistades, pudelisse puhudes jne.)? Mida päramistega tehti (alles hoiti, kuivatati, kuidas seda tehti ja miks)? Maha maeti, kuhu, kuidas, miks? jne.

Ema ees hoolitsemine peale sünnitamist.

Kuidas pidi elama, kui kaua lamama, mida sööma? kas puhastati ema „roojast“ (suitsetati jne.)?

Lapse ees hoolitsemine.

Kas, kuidas ja millega pesti, määriti, miks? kus-kohas, kust toodud veega? Kuhu pesuvesi visati (roosi-puhmase, miks)? Kuidas arvati mõned sündimismär-gid ehk vead tulnud olevat ja kuidas neid arstiti? Millesse laps mähiti (särki, isa või ema särki; kumb särk tütrele, kumb pojale, mähkmetesse)? Millega naba-

nöör katki lõigati (kääridega, noaga, missuguse, ham-
mastega näriti, miks)? Kuidas ja millega nabanöör
peale lõikamist kinni seoti ja miks seda arvati tarvis
clevat? Kas ja kuidas ära hoiti haudumist reite vahel
ja kaenla all (koipuru, ussipuru, missugune jahu jne.)?
Millega ja kuidas ja kui tihti toideti? jne.

Sünnituste ärahooldmine (abort).

Kuidas teati ära hoida raskejalgseks jäämist?

Kas, kuidas ja millega idu surmati, välja aeti?
kas see laialt tarvitusel oli?

Kes rohkem tarvitasid (abielus naised, vallali-
sed, jõukad, kehvad, haritud)? Kes tegid (ise, kõr-
valised isikud)? Kas selle töö oskajaid ümberkaudu
palju oli? Kas nüüd rohkem või vanast rohkem tar-
vitatud? Abiandjate ümbrus, iseloom, abiandmise pai-
gad, riistad ja nende kirjeldamine. Kas on neil rahva-
suus oma iseäraline nimetus — missugune? jne.

Kuuriided.

Kuidas sel ajal olema pidi, mis tegema, mitte
tegema, sööma jne.? Mis sellest arvati? Kas ja kui-
das rohitseti? jne.

Surma puhul.

Kas ja kuidas vähendati surmaeelseid valusid?
Kes seda tegi? Kui kaua hoiti surnu matmata, kus
kohas, miks? Kuidas halvaksminemise eest hoiti (rohud,
salvid, kust neid saadi, kuidas valmistati)? Kuidas
surnukeha nimetati? jne.

II.

Haigused.

Sisemised, haava, naha, sugu, naiste, laste, silma, kõrva, nina, suu, kurgu, hammaste, vaimu haigused.

Haiguse nimetus.

Nagu : Lendva. Jooksja. Luupainaja. Kahetised. Hall. Krambid. Venitus. Silmapööramine (viltu vaade). Kae (kahi, ale). Silma marjad. Lühike nägemine. Säde-
mete nägemine („silm lööb tuld“). Puru silmas. Päe-
vatis. Tedretähed. Ohatis. Maalised. Rous. Paised. Koeranaelad. Tulekahju märgid. Kuritõbi (siifilis). Luu murded. Nikastused. Väanamised. Kitsi (kidi). Haavad. Pakase muhud. Külmad jalad. Kül mavõetud kõrvad, varbad. Joomatõbi. Peast segased. Hullud. Lollid. Kokutamine. Ökitamine. Kuutõbi. Kurdid. Tummad. Vingukihvtitus. Hammaste kiristamine ööse. Unepuudus. Linnupete. Soolte ussid, jne. jne. jne.

Haiguse kirjeldused.

Kus keha osal ja kui laialiselt, kui nahal, mis värvi? Kui haav, siis kui suur ja sügav (luuni)? Kuidas algas ja edasi arenes ning mis haige tegi (uimane olek, sonimine, jampsimine, peavalu, palavik, oksendamine, rõhatised, luksumine, puhutis, külmavärinad, va-

lud, (kus kohas ?), paistetanud (mis kohad ?), kahane-
mine (kõhnaksjäämine), rasva minemine, laiskus jne.
jne. jne.

Millest tekkis ehk millega ja kuidas sünnitatud
või saadud, mujalt sisse toodud (kust kohast ?), vihame-
helt saadetud, nõialt, targalt ? Kas külgehakkav. Kas
tihti ette tuli ?

Millega lõppes (terveks sai, sandiks, haiglaseks
jäi, suri jne.) ?

Haiguste ärahoidmine.

Mida pidi tegema ja missuguseil tähtpäevil, et mõne
õnnetuse või haiguse eest hoida ? Kas ohverdati, kus
ohverdati (ohvrikivil, metsas, lagedal, õues, kes ohver-
das, kuidas, mida) ? Kas usuti külgehakkamist ? Mis
tõbed hakkavad külge ? Mida tehti külgehakkavate
haiguste ärahoidmiseks, kas võeti midagi sisse, määriti
pealt (viin, kusi, püssirohi, sinep jne. jne.) ? Kas ja
mida tehti toiduainetega ja veega, et nende kaudu
haigused külge ei hakkaks (keedeti, küpsetati, suitse-
tati, millega, kuidas). Mida tehti ruumidega, kus nii-
sugused haigused olnud ja riietega (suitsetati, aurutati,
kus kohas ? (saunas ?) kuidas ? Kas söödi valitud toitu
ja mida nimelt, et haigust ära hoida ? jne.

Haiguse teisele saamine.

Kas saadeti haigusi teistele ? Kes võis saata ?
Kuidas saadeti ? Kas ja kuidas kuulutati haigust teistele
ette ? Mis haigusi võidi saata ? Mis põhjusel saadeti
(vihamehele ? jne.) ? Kuidas saatjat nimetati ? Naiste-
rahva poolt meesterahvale või ümberpöörduvalt ? Mis lind

või loom võis haigust saata — ? pettes, kuidas ? Mitme korra petmise järele ? Mis ajal võidi saata : päeval, öösel, noorel, täis, vanal kuul, tuulise, selge, pilves ilmaga ? Kurja silmaga, kana munaga jne. jne. ? Tüduruku poisile perra panemine ja ümberpöördukt. Kes seda võis, kuidas, kus kohas, millega ? jne.

Arstimisviisid.

Kui arstiti rohtudega, siis selle nimetus rahva keeles ja, kui teada, ka teaduslikus keeles. Kui viimast ei tunta — siis mis lõhna, värvi, maiku, vedelik, salv ? Aine nimetus, millest rohi valmistatud (taim, savi, lubi, tuhk, sapp ; teised kodust saadavad ained). Kust saadud ja kuidas rohi valmistatud ? Apteegist toodud, kuidas küsitud rohtu apteegist („Musta ussi tuhk“, „Üle üheksa kuradi“, „Pöörirohi“ jne.). Mis apteeker annud (vastata palutakse apteekrid) ?

Kus kohas, kuidas ja kui kaua rohtu enne ja peale tarvitamist alal hoiti. Kuidas rohtu tarvitati (sissevõeti, pealt määrati, kuidas, kui palju korruga ja kuhu kohta). Kui rohi taimest valmistatud, siis taime nimetus, nagu kohal kutsutakse (kui teada, siis ka taime teadusline nimi). Kas kohal kasvab või mujalt toodud ja kust ? Kus kasvab (kuival, soos, niidul, metsas, tiigis, järves jne.) ? Kas ja mis kuul õitseb ? Õite värv, lehtede kuju, juurte iseäraldused ? Mis ajal korjatakse ja missugused osad taimest (õied, lehed, pealsed, juured) rohuks võetakse ? Kui võimalik, lisatagu taim kuivatatult ligi.

Kui tarvitati arstimisel asju, siis asja nimetus, nagu : kupusarved, aadrirauad, niserdušlõngad, kõrvaivid jne.). Asja kirjeldus, pilt ehk joonistus, kui asja

ennast ei saa. Tarvitamiseviis. Mis aimest asi (puu, savi, klaas, kivi, metall jne.)?

Kui arstiti v e e g a, siis missugusega (järve, jõe, jordani, allika, tiigi, sogase, selge, mudaga)? Kuidas tarvitati (joodi, pesti, supeldi jne)? Kas arvati vees olevat mingit imeväge ja kust see arvati tulevat, kas iseenesest olemas ehk peab vette asju (mis asju?) viskama, ohverdama (kuidas? mida?)? peale lugema (kuidas? mida?)? Kas ja kus kohas on teada tervistandvad veed, allikad, tiigid, järved?

Kui arstiti s a u n a s ehk p a r s i l, siis kas pidi palavaks või ainult soojaks kütma ehk külmaks jätma? Kas ja kui tugevasti võidi leili visata? mis rohtusid ja asju sealjuures tarvitati? Missuguse vihaga viheldi (kase, lepa, nõgese, kadaka jne.)? Missuguse vihaga vihelda ei tohtinud?

Kui arstiti toiduainetega ja s ö ö m i s e g a, siis mis looma, linnu, kala, taimetoitu jne. pidi sööma, missugusest keha osast? Mis seeni, marju jne.? Mida ei tohtinud süüa ja mispärast? Kuidas söögitahtmine tagasi saadi?

Kas arstiti s õ n a d e g a. Kuidas seda tehti? Kuidas seda tegevust nimetati (lausumiseks, posimiseks, nõidumiseks jne.). Mis sõnu räägiti, mida sealjuures tarvitati ja tehti (ohvertadi?)? Kes seda tegi, kuidas tegijat nimetati (tark, nõid)?

Kui arstiti k ü l g e p u u t u m i s e g a, siis mis asjaga, missuguse kehaosaga, missugust kehaosa puudutati, muljuti, kuidas, kus kohas ja kes seda tegi? Missuguste t o i m e t u s t e g a?

Kui arstiti l o o g a a l t l ä b i p u g e m i s e g a, siis kuidas seda tehti, kus kohas ja mis puust look pidi olema?

Kui arstiti vaatega, siis kuidas ja kus? Kes seda tegi? Pandi magama?

Kas haige ennast ise tõhterdas või keegi teine, ehk ainult teatav isik? Mis koha ehk kehaosa peale mõjuti, kuidas toimetati? Miks just seda arstimiseviisi tarvitati? Missugust ei tohtud tarvitada ja miks? Kas keegi võis arstimist pealt vaadata, kogemata näha? Mis siis sündis? Kas haige ise võis vaadata? Kuidas see arstimisviis mõjus ja kuidas mõjuma pidi?

Kas kõik eespool-kirjeldatud arstimisviisid laialt tarvitusel olnud, või praegu veel, kunas viimati? Kes seda tarvitasid (vanad, noored, rikkad, kehvad, haritud)? Kas palju terveks saanud, kas kedagi on kirjeldatud viisil haigeks tehtud? (kuidas?) mil puhul? missugusesse haigusesse?

Samuti palutakse teateid anda ka looma ja karja haiguste ning nende ravitsemiste üle.

Arstimisaeg.

Kunas arstimist toimetati: kevadel, suvel, talvel, kas noorel või vanal kuul, missuguse ilmaga, ööse või päeval, missugustel nädalapäevadel ja miks?

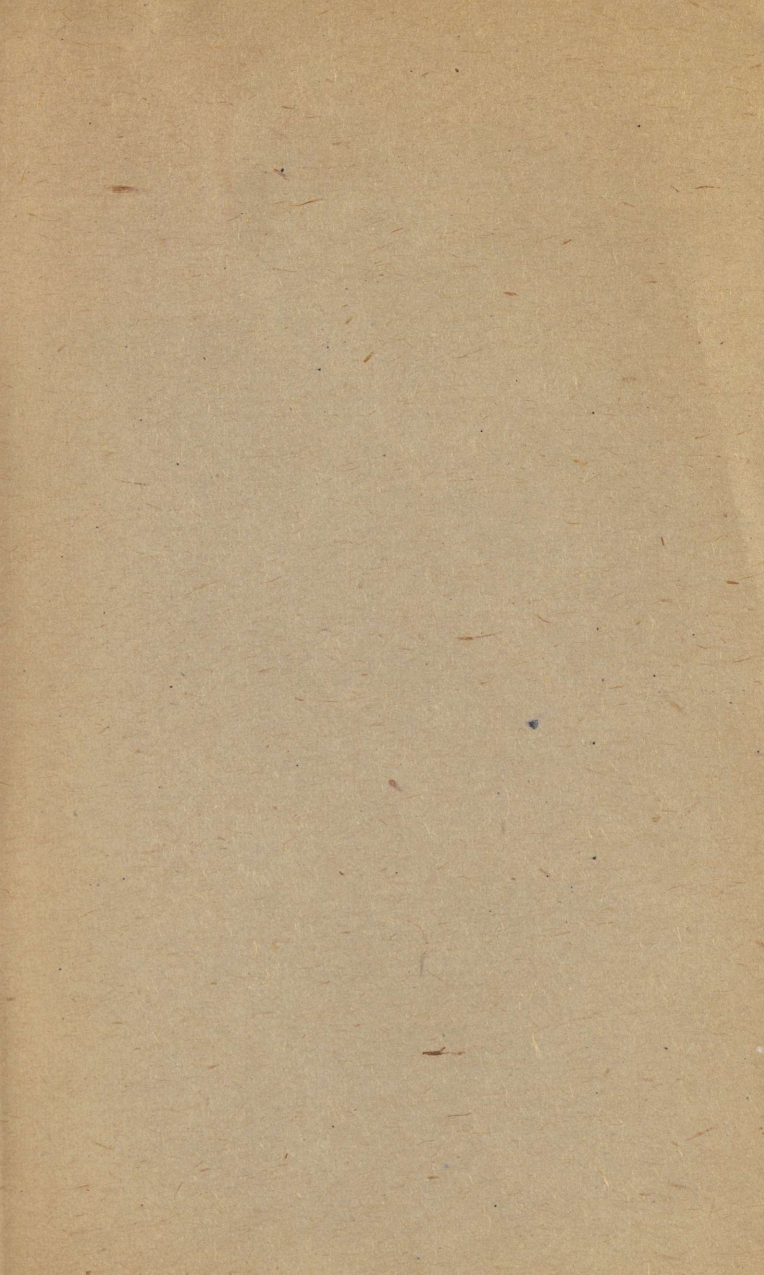
Missugust mõju avaldas teatud aasta-aeg haiguse peale ja missuguseid haigusi mõni aasta-aeg kaasa tõi? Kas ja mis mõju avaldas ilm haiguse peale (päikese paiste, pilves ilm, vihmane, tuuline jne.)? jne.

Isikute nimed,

vanadus, elukoht ja amet, kes arstisid ehk haigusi teistele saatsid? Nende elulugu, missuguseid haigusi

arstisid, missugust arstimisviisi tarvitasid, mis haigusi iseäranis osavasti ravitsesid („üle“ oli) ja kuulsad olid? Kas palju tarvitati? Kas rahval oli tema sisse usku? Kas mõnda muud ametit ka pidas? Missugust ja kui suurt tasu arstimise eest nõudis? Kas ülikoolis õpinud arsti rohkem või vähem tarvitati, kui „oma“ arsti? Kunas viimati tarvitati või veel praegu tarvatakse?

T ä h e n d u s : Kõiki vanarahva arstimise tarkusse puutuvaid teateid, mille kohta küsimised käesolevas kavas puuduvad, palutakse tungivalt ka üles tähendada.

A

43567

126368